

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

Д. Л. Виговський*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВПЛИВУ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ НА ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Злочинність неповнолітніх повсякчас була одним з центральних питань в кримінологічній науці. І це, на нашу думку, цілком природно, оскільки нормальний, соціально орієнтований розвиток особи є запорукою функціонування цивілізованого громадянського суспільства, його антикриміногенної культури. Дослідженнями різноманітних аспектів втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність займалися як радянські науковці, серед яких можна виокремити наступних: Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, В. Г. Болдирев, Ф. Г. Бурчак, А. І. Долгова, В. М. Дрьомін, І. П. Лановенко, Г. М. Миньковський, Я. М. Шевченко та інші, так і в пострадянських країнах, зокрема в Україні (Т. С. Барило, М. М. Биргеу, О. М. Джуджа, В. В. Дзунза, О. М. Костенко, П. С. Матишевський, А. Й. Міллер, І. О. Топольскова та інші).

Проблема запозичення норм кримінальної субкультури неповнолітніми, як один з аспектів проблем боротьби зі злочинністю неповнолітніх є надзвичайно важливою в Україні сьогодні. Відсутність чітких соціальних орієнтирів в суспільному житті, наполеглива, інколи навіть агресивна реклама злочинного способу життя в засобах масової інформації¹, недостатнє акцентування на соціально-виховних програмах в процесі навчання молоді, активна діяльність професійних злочинців по залученню нових членів до спільноти носіїв кримінальної субкультури — ці та багато інших факторів вкрай негативно впливають на здоровий розвиток особи неповнолітнього, усувають саму можливість нормального розвитку неповнолітніх осіб із схильністю до девіантної поведінки. Як було раніше зазначено, неповнолітній в силу певних психофізіологічних особливостей організму часто виявляється нездатним критично оцінити власні вчинки і поведінку оточуючих. При цьому, звісно, немає необхідності причини злочинності неповнолітніх розглядати відособлено від причин злочинності

© Виговський Д. Л., 2007

* доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук

¹ Див: Войцехович В. Е. Почему некоторые СМИ пропагандируют воровскую идеологию и культуру // Преступность и культура общества. — М., 1998. — С. 10-11.

загальної², варто лише враховувати такі особливості, як, наприклад, підвищена психічна збудливість підлітка, прагнення до самореалізації, цікавість, юнацька гіперсексуальність, схильність до здійснення групових дій тощо.

Як правильно, на нашу думку, визначає О. І. Топольскова, автор дослідження у сфері втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: "... у морально-психологічному аспекті особистість неповнолітніх визначається доволі істотними специфічними ознаками"³. Серед таких ознак найважливішими є:

- викривлене уявлення про справжню сутність і значення найважливіших моральних понять і категорій (сміливість, боягузтво, вірність, зрада, дружба, героїзм, мужність, солідарність, скромність та ін.);

- хибність оцінки окремих осіб, явищ, подій, невміння оцінити людину в сукупності всіх її властивостей і якостей;

- віддання переваги зовнішнім проявам поведінки людини без урахування її справжніх мотивів і цілей;

- нестійкість психіки, зумовлена процесом становлення особистості, фізичного та духовного розвитку організму;

- емоційна неврівноваженість, нестійкість, підвищена збудливість, різка зміна настроїв;

- загострене ставлення до навколишнього, до всього нового, незнайомого за відсутності необхідних знань і досвіду;

- підвищена фізична активність, ініціативність, надмір витрачених сил та енергії;

- прагнення до самовираження та самоствердження "будь-якою ціною";

- неприйняття "чужих порад", педагогічних та інших форм виховного впливу;

- бажання показати і довести свою "зрілість";

- прагнення до лідерства;

- навіюваність, зайва довірливість, схильність до наслідувальності, конформізм;

- схильність до соціально-психологічного "зараження", певна несформованість життєвих орієнтацій і установок, завищення самооцінки⁴.

На нашу думку, повним цей перелік не є, оскільки охопити повністю настільки складне явище, як підліткова психологія, неможливо. Наприклад, деякі з науковців (зокрема, американський дослідник ШОу) наполягають на особливому впливі "ігрового аспекту" злочинності на протиправну поведінку неповнолітніх⁵. Але із запропонованих науковцями, що вивчали особливості психології підлітків в контексті їх схильності до девіації списків, наведений ми знаходимо найбільш вдалим і повним, оскільки в ньому наведені ті риси підліткової психології, які найбільш активно впливають на формування у неповнолітніх схильності до девіацій.

Особливу увагу в даному аспекті викликає вплив норм кримінальної субкультури на неповнолітніх, провокуючий фактор якої, на жаль, не досліджений на сьогодні достатньо ні в українській кримінологічній науці, ні в кримінології закордонних країн (враховуючи і дослідження кримінологів Росії). Автори, що розглядали проблеми злочинності неповнолітніх, на нашу думку, недостатньо

² Миньковский Г. М. Некоторые причины преступности несовершеннолетних в СССР и меры её предупреждения // Советское государство и право. — 1966. — № 5. — С. 84.

³ Топольскова І. О. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Луганськ, 2003. — С. 70.

⁴ Там само.

звертали увагу (а інколи й ігнорували цей фактор як незначний) на негативний вплив кримінальної субкультури на формування особистості неповнолітнього. Однією з причин цього було відсутність в кримінології радянських часів самого поняття “кримінальної субкультури”. Специфічні норми і традиції професійних злочинців в СРСР не визнавалися такими, що можуть мати вплив на криміногенний стан в країні, інколи взагалі заперечувалось їх існування, як і існування професійної злочинності. Вважалось, що втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність — це лише поодинокі епізоди, що не мають системності та цілеспрямованості. Коли ж все-таки питання негативного впливу осіб, що були раніше засуджені, розглядалось, автори змушені були підшукувати синоніми терміна “кримінальна субкультура”. Наприклад, розглядаючи причини злочинності неповнолітніх і негативний вплив на останніх раніше засуджених осіб, Я. М. Шевченко і Т. С. Барило зауважили: “... в безпосередньому оточенні значного числа неповнолітніх правопорушників має місце шкідливе джерело впливу на них ... Найявністю цього джерела причинно пов’язана з формуванням антисуспільних поглядів у неповнолітніх, з набуттям ними негативних навичок, з перейманням негативних форм поведінки”⁶. Подібний підхід зустрічається і в дисертаційному дослідженні В. М. Дрьоміна “Вивчення і запобігання криміногенному впливу раніше засуджених осіб на неповнолітніх”⁷. Таким чином, під „негативними навичками і формами поведінки”, а також “злочинним способом життя” мались на увазі норми кримінальної субкультури, яка є поняттям більш конкретним, ніж вказані терміни. Саме тому було б значно доцільніше розглядати вказану причину девіантної поведінки неповнолітніх в фокусі негативного впливу субкультурних явищ.

Іншою серйозною проблемою визначення ролі кримінальної субкультури в розвитку у неповнолітнього комплексу сваволі і ілюзій, що веде до протиправної поведінки і асоціальної орієнтації⁸, є висока латентність такого явища, як вплив субкультурних норм і звичаїв на неповнолітнього. Якщо вплив дорослої асоціально-орієнтованої особи простежити можливо (за даними деяких дослідників проблеми втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність — більш ніж кожен третій злочин, вчинений неповнолітнім, спричинений активною участю дорослого)⁹, то вплив кримінальної субкультури встановити набагато складніше, оскільки інколи її норми сам неповнолітній засвоює підсвідомо. На нашу думку, існують такі найбільш поширені (а відтак — і небезпечні) способи поширення норм кримінальної субкультури серед неповнолітніх:

1. Особистісний (персоніфікований). Його вияв — особистий контакт особи або осіб, що поширюють норми кримінальної субкультури і неповнолітнього, який такі норми сприймає. При цьому об’єктом поширення субкультурних традицій є:

- окрема особа;
- неформальна група неповнолітніх, тобто об’єднання неповнолітніх однієї (найчастіше) вікової групи. Такі об’єднання утворюються, як правило, в місцях, що знаходяться неподалік від місць проживання неповнолітніх (двір, сквери,

⁵ Shaw. Juvenile Delinquency A Group Tradition // Bulletin of the State University of Iowa. — 1933. — № 23. — Р. 8.

⁶ Шевченко Я. М., Барило Т. С. Радянський закон про відповідальність неповнолітніх. — К.: Наукова думка, 1972. — С. 33.

⁷ Див: Дрьомин В. Н. Изучение и предупреждение криминогенного влияния ранее судимых лиц на несовершеннолетних: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — К., 1983.

⁸ Див: Костенко А. Н. Принцип отражения в криминологии. — К.: Наукова думка, 1986.

⁹ Див: Топольскова І. О. Вказ. праця. — С. 41.

парки), крім того, неповнолітніх зближують спільні інтереси (музика, відвідування танцювальних майданчиків та дискотек), спільне вживання спиртних напоїв та наркотиків, вчинення дрібних злочинів та правопорушень, інші вияви девіантної поведінки.

- група неповнолітніх, формальна за своїми ознаками. Це може бути клас школи, група в спеціальному навчальному закладі або у вищому навчальному закладі, колектив цеху, бригади на підприємстві. Вказані контакти відбуваються поза межами місць позбавлення волі, тобто неповнолітній (або група неповнолітніх) найчастіше має можливість відмовитись від спілкування з особою, що поширює норми кримінальної субкультури, тобто спостерігається добровільність поширення таких норм.

У зв'язку з запереченням існування в СРСР професійної злочинності, а відтак — з відсутністю поняття “кримінальна субкультура”, кримінологи радянського періоду вивчали вплив на неповнолітніх “засуджених раніше осіб”, “осіб з асоціальною орієнтацією” та ін., вимушено обминаючи системність і закономірності такого явища. При цьому з усією очевидністю поставала проблема визнання існування специфічної субкультури професійних злочинців. Так, у своєму дисертаційному дослідженні В. М. Дрьомін вказує: “Попередження криміногенного впливу раніше засуджених осіб на неповнолітніх повинно здійснюватись в рамках всієї сукупності соціально-профілактичних заходів. Необхідно більш ефективно застосовувати заходи масової інформації для розвінчання злочинного способу життя, “зłodійської романтики”¹⁰. Як видно з наведеного прикладу, автор розглядає ті ж самі питання негативного впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх, користуючись дещо іншими термінами. Подібний підхід можна зустріти і в інших авторів, що займались розробкою проблеми.

Які ж фактори впливають на механізм персоналізованого способу впливу кримінальної субкультури на неповнолітнього? В. М. Дрьомін визначає наступні важливі фактори:

- морально-психологічні та індивідуально-вікові особливості суб'єктів поширення;
- соціально-психологічні передумови (схильність неповнолітніх до девіації, спільні ціннісні орієнтації, механізм лідерства і підлеглості тощо);
- способи впливу носія кримінальної субкультури на неповнолітнього;
- деякі соціальні фактори макро- та мікрорівня, що впливають на криміногенний напрямок спілкування неповнолітнього з раніше засудженою особою¹¹.

Безсумнівно, вказані особливості спілкування неповнолітнього з особою втягувача мають важливе значення для формування у неповнолітнього асоціальної орієнтації, схильності до злочинного способу життя, паразитичного існування. Асоціальна орієнтація, притаманна неповнолітньому, може і не отримати свого матеріального вияву, але отримавши “поштовх” у вигляді норм кримінальної субкультури, вона провокує девіантну поведінку. Підліток, що засуджений за вчинення злочину до покарання у вигляді позбавлення волі, стає об'єктом іншого способу поширення псевдозаконів кримінальної субкультури. На такий механізм вказують американські дослідники злочинності неповнолітніх Річард А. Клауорд і Ллойд Е. Оулін: “У відповідності до того, як “злочинець-учень” переходить від одного статусу до іншого в системі незаконних можливостей... він буде весь час

¹⁰ Дрьомін В. Н. Указ. работа. — С. 9.

¹¹ Там же.

розширювати коло своїх відносин з представниками злочинного світу. Залежно від того, як його діяльність інтегрується з діяльністю таких осіб, поглиблюється його знайомство із злочинним світом, він навчається новим прийомів і стають ширшими можливості його участі у нових видах незаконної діяльності”¹². Як з цього приводу зазначив В. М. Дрьомін: “У процесі спілкування неповнолітнього з раніше засудженою особою відбувається не стільки передача досвіду вчинення злочинів, скільки закріплення антисоціальних звичок, які вже є в підлітка. Не зважаючи на поширеність контактів неповнолітніх з раніше засудженими особами, останні відносно рідко вчиняють злочини спільно з неповнолітніми. Криміногенний вплив має місце переважно в докримінальній стадії спілкування”¹³. З наведеної цитати можна зробити висновок, що професійні злочинці використовують неповнолітніх скоріше як “знароддя” вчинення злочину, ніж як спільників. Пов’язано це, швидше за все, з небажанням носіїв кримінальної субкультури покладатись на неповнолітніх, а також, у випадку затримання, відповідати за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України).

Не вважаємо за доцільне більш глибоко розглядати особу втягувача неповнолітніх у злочинну діяльність, а відтак — у злочинний спосіб життя, що передбачає узгодження волі і свідомості неповнолітнього із псевдозаконами кримінальної субкультури, оскільки це не є метою даного дослідження. В своїх роботах українські та зарубіжні вчені провели велику кількість досліджень даної проблематики¹⁴, що дозволяє використовувати їх розробки для вивчення проблем поширення ідеології професійних злочинців, не заглиблюючись у аналіз особи втягувача як суб’єкта персоніфікованого поширення кримінальної субкультури серед неповнолітніх.

2. Пенітенціарний. У відповідності до нього, неповнолітній, що опиняється в місцях позбавлення волі, найчастіше буває змушений жити за псевдозаконами професійних злочинців, інакше він опиняється в скрутному становищі. Відмовившись від дотримання неписаних норм субкультури, такий неповнолітній тим самим протиставляє себе більшості інших засуджених. Йому загрожують зневага, знущання, завдання побоїв, насильницьке мужолозтво, каліцтво, навіть смерть. Слід згадати, що в спеціалізованих пенітенціарних установах, в яких утримуються неповнолітні, панують набагато більш суворі псевдозакони, ніж у виправних установах для дорослих¹⁵. Таким чином, неповнолітній, що не має чітко вираженої асоціальної орієнтації і не бажає жити за нормами кримінальної субкультури (т. з. “випадковий злочинець”), буває змушений дотримуватись так званих “понятій”, аби не викликати агресивну реакцію оточуючих. В даному випадку принципу добровільності, найчастіше, немає, і вільно обирати модель своєї поведінки, не піддаючи себе небезпеці, особа зможе лише після відбуття строку покарання у вигляді позбавлення волі.

Як зауважують науковці, що досліджували питання впливу кримінальної субкультури на засуджених в місцях позбавлення волі, “... реалізація покарання, звичайно, в більшій чи меншій мірі виконує функції загальної і спеціальної превенції, ресоціалізації засудженого, тобто функції попереджувальні, проте, з іншого боку, його виконання викликає:

¹² Delinquency and Opportunity. — Glencoe, 1961. — P. 164.

¹³ Дрьомин В. Н. Указ. работа. — С. 8.

¹⁴ Див: Дзунза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність: Дис. ... канд. юрид. наук: 12..00.08. — Х., 2005; Дрьомин В. Н. Указ. работа. — К., 1983; Топольскова І. О. Вказ. праця; Шевченко Я. М., Барило Т. С. Радянський закон про відповідальність неповнолітніх. — К.: Наукова думка, 1972 та ін.

¹⁵ Див: Олейник А. Н. Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти. — М.: ИНФРА-М, 2001. — С. 113.

- взаємне “кримінальне зараження” засуджених;
- послаблення або розірвання його колишніх не лише соціально-негативних, але й соціально-позитивних зв’язків з сім’єю, трудовим колективом, друзями;
- повне або часткове виключення засуджених до позбавлення волі з умов звичайного життя із звуженням до 10 % соціально схвальних дій;
- специфічне звикання до правил поведінки при виконанні кримінальних покарань, особливо пов’язаних з позбавленням і обмеженням волі, що пояснюється жорсткою регламентацією режиму відбування покарання тощо”¹⁶.

Отже, відбування покарання у виді позбавлення волі є передумовою для рецепції норм кримінальної субкультури, особливо для неповнолітніх, тобто осіб, які ще не сформувались в повній мірі як особистості. Також очевидно, що нерідко таке втягнення має характер примусового. Звісно, з цього не можна робити висновку, що будь-який неповнолітній, який прийняв для себе псевдозакони кримінальної субкультури як модель поведінки, обов’язково був змушений так вчинити. Можемо припустити, що чимало з неповнолітніх злочинців прийняли такі норми абсолютно добровільно, але все-таки не можна ігнорувати факт поширення “насильницького насадження кримінальної субкультури” в місцях позбавлення волі, зокрема, серед неповнолітніх.

3. Криміногенний вплив на суспільство. Такий вплив, не спрямований на конкретних осіб (зокрема, неповнолітніх), приймає форму реклами злочинного способу життя, пропаганди псевдоцінностей кримінальної субкультури. Засоби масової інформації сприяють такій агітації шляхом:

- демонстрування художніх фільмів і телесеріалів, в яких романтизують образ професійного злочинця, зокрема і псевдозакони кримінальної субкультури в цілому, а образ злочинця сприймається у великій мірі як позитивний, що є неприпустимим;

- поширення художньої літератури і газетних публікацій такого самого змісту;

- демонстрація великої кількості авторських програм по телебаченню і радіо, в яких тема професійної злочинності і кримінальної субкультури викладена в публіцистичній, розважальній формі, що дезорієнтує аудиторію неповнолітніх стосовно суспільної небезпеки криміногенного впливу;

- поширення численних музичних творів в стилі “шансон”, які, крім розвитку низького культурного рівня і художнього смаку, негативно впливають на слухачів присутністю в більшості текстів прямої пропаганди асоціального стилю життя і криміналізації, романтизації життя “блатних”, описом їх мужності і сили духу, негативного зображення працівників міліції тощо.

У продовження теми ролі ЗМІ у формуванні негативного світосприйняття слід зауважити наступний факт. Проводячи дослідження питання впливу телебачення і преси на суспільну культуру, російські вчені (А. І. Долгова, В. В. Астанін, С. В. Ванюшкін та ін.) встановили: росіяни вважають, що негативний вплив засобів масової інформації на суспільство є “набагато більш сильним, ніж прямий дезорганізуючий вплив організованої злочинності”¹⁷. І справді, якщо вчинений конкретним злочинцем злочин викликає обурення суспільства, то злочин, що вчинений літературним або кіно-героєм не викликає подібних емоцій. Моделювання ситуації в кіно та на телебаченні дозволяє глядачу абстрагуватись від співчуття до жертви, від осуду по відношенню до злочинця і

¹⁶ Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии / Под ред. Д. А. Шестакова. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. — С. 331.

¹⁷ Савранский И. М. Реагирование на преступность: концепции, закон, практика. — М., 2002. — С. 300.

цілком сконцентруватись на сюжеті. Таким чином, глядач (в тому числі неповнолітній) вчиться не відчувати жалю, співчуття, обурення, а з часом переносить це “вміння” в реальне життя. Цілком природна на сьогодні ситуація, коли неповнолітні, надивившись кривавих сцен насилля в голлівудських бойовиках, розглядають тіло жертви дорожньо-транспортної катастрофи, не виявляючи ніяких емоцій, крім цікавості — прямий наслідок непродуманої політики в сфері засобів масової інформації. Як стверджують деякі дослідники: “В сучасних умовах суспільна кровносна система вражена дегуманістичними тенденціями, які продовжують розвиватися в літературі, мистецтві, кіно, в друкованій та електронній пресі. Уявляється, що не лише не послаблюється, але все більше міцнішає процес розпаду інформаційно-психологічної безпеки суспільства, особи, зокрема особи неповнолітнього. Формування і розвиток підростаючого покоління... проходять в таких умовах суспільної дезорганізації та аномії (по Е. Дюркгейму і Р. Мертону), котрі не лише не дарують неповнолітньому надію на краще, але все частіше ставлять його в становище знедоленого, відчуженого від суспільства, яке все більше розбещує його безсоромністю і насиллям, наркотичною та алкогольною залежністю... що з особливою цинічністю культивуються ЗМІ, і таким чином методично нівелюються моральні і психічні паростки особистості неповнолітнього”¹⁸. З наведеним судженням важко не погодитись. Крім того, питаннями впливу засобів масової інформації на злочинність займались вчені ще сотні років тому, і вже тоді приходили до висновку, що подібний причинно-наслідковий зв'язок, безперечно, існує. Найбільш відомим дослідником вказаної проблеми був італійський психіатр і один з “батьків” сучасної кримінології Чезаре Лоброзо. У XIV розділі своєї багатотомної монографії “Злочинна людина” він розглядав роль періодичної преси (зокрема, кримінальної хроніки) на формування особи злочинця і особи жертви. В сучасному науковому світі провадилися розробки вже більш вузькоспеціалізовані, зокрема такі, що досліджували роль саме кримінальної субкультури на суспільство, і окремо — на неповнолітніх¹⁹. Серйозність постановки вказаного питання дозволяє зрозуміти важливість впливу як ЗМІ на суспільство в цілому, так і поширення кримінальної культури серед неповнолітніх за допомогою засобів преси і телебачення зокрема. Останній спосіб поширення кримінальної субкультури серед неповнолітніх (за допомогою ЗМІ) викликає, на нашу думку, найбільшу тривогу, оскільки діє систематично, часто — непомітно як для оточуючих осіб, так і для самого неповнолітнього, при цьому викликає стійку дезорієнтацію підлітка, провокує девіації в осіб, які мають до них природні нахили, настроюють вороже по відношенню до суспільства, викликають агресивність, зухвалість, цинізм. У випадку персоніфікованого впливу на неповнолітнього є можливість чітко простежити причинно-наслідковий зв'язок між залученням підлітком асоціальних норм кримінальної субкультури і вчиненими ним протиправними діяннями. В такому випадку сім'я, педагоги, колектив навчального закладу або місця роботи, співробітник міліції в справах неповнолітніх має змогу провести з неповнолітнім виховну роботу, вказати на негативний уклін подібного спілкування, обмежити або взагалі унеможливити контакти носія кримінальної субкультури з підлітком. У випадку насадження

¹⁸ Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии / Под ред. Д. А. Шестакова. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. — С. 123.

¹⁹ Див: Горшенков Г. Н., Горшенков Г. Г. Массовая коммуникация в системе детерминации преступности. — Сыктывкар, 1998; Войцехович В. Е. Указ. соч. — С. 10-11; Сочнев Д. В. Средства массовой информации и детерминация преступности несовершеннолетних // Вестник Нижегородского государственного университета им. Н. И. Лобачевского. 2002. — №2 — С. 257-265 та ін.

серед неповнолітніх асоціальної культури за допомогою ЗМІ, негативний вплив кримінальної субкультури простежити важко. На обмеження перегляду кінофільмів і телесеріалів, що рекламують злочинний спосіб життя, батьки найчастіше не йдуть, не вбачаючи в цьому ніякої небезпеки. Але така небезпека має цілком фізичний (психофізичний) вплив на поведінку неповнолітнього. Деякі науковці навіть визначають подібне явище як “інформогенні катастрофи”²⁰. Із вказаним визначенням можна погодитись, оскільки шкоду, яку такі катастрофи завдають, можна порівняти з шкодою, завданою техногенними катастрофами. Саме тому, важливим кроком у боротьбі із втягненням неповнолітніх у злочинний спосіб життя має стати об’єднання зусиль педагогів і батьків, співробітників міліції і соціальних працівників у справах неповнолітніх під єдиною егідою держави для проведення цілеспрямованої боротьби із засиллям криміногенних процесів у країні.

Особливо важливим фактором при визначенні впливу кримінальної субкультури на злочинність неповнолітніх є особа неповнолітнього, яка в даній ситуації виступає в двох якостях: об’єкту криміногенного впливу і, одночасно, суб’єкта девіантної поведінки, спровокованої асоціальною орієнтацією норм субкультури. Соціально-орієнтований підліток, який отримав гідне виховання як в сім’ї, так і у навчальних закладах у значно меншій мірі схильний до залучення норм кримінальної субкультури порівняно з своїм однолітком, який схильний до вживання алкоголю та наркотиків. Таких факторів, безумовно, дуже багато, оскільки неможливо охопити всі сфери суспільного життя, всі психологічні аспекти розвитку неповнолітнього, що мають вплив на формування та розвиток підлітків. Тому, на нашу думку, слід виокремити найбільш вагомні фактори, що своїм впливом роблять неповнолітніх осіб більш схильними до рецепції норм кримінальної субкультури. Такі фактори дозволяють сформуувати певну кримінологічну категорію неповнолітніх, які найбільше схильні до рецепції норм кримінальної субкультури або за певних умов мають більш вагомні шанси потрапити під її вплив. Неповнолітніх осіб, на яких діють вказані обставини, пропонуємо віднести до умовної “групи ризику криміногенного зараження”.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити наступні висновки:

1. Рецепція норм кримінальної субкультури в Україні неповнолітніми відбувається повсякчас і різними способами, найнебезпечніший з яких — масове криміногенне зараження за допомогою засобів масової інформації.

2. Метою залучення неповнолітніх до активної участі в злочинному способі життя є:

а) вирішення “кадрового питання” злочинних угруповань і нестабільних груп, тобто вербування нових членів угруповань;

б) загальне криміногенне зараження молоді в країні задля полегшення подальшого залучення підлітків у злочинну та іншу протиправну діяльність;

в) для створення у підлітків образу “благородного злочинця”, що в загальному викличе більш терпиме відношення до професійних злочинців і скованих ними злочинів у неповнолітніх, які не схильні до проявів девіації і не стануть в майбутньому правопорушниками (з цією метою використовується, найчастіше, так звана “злочинна романтика”).

3. Активне поширення норм кримінальної субкультури почалось в кінці 80-х років, що було викликано кризою радянської влади і послабленням контролю держави за змістом публікацій у ЗМІ. Плюралізм, що в цілому є позитивним

²⁰ Шубин А., Волковський В. Достоверно, но без опасности // Российская газета. — 2000. — 1 декабря.

явищем, в умовах безкультур'я став інструментом в руках “зłodіїв в законі” і професійних злочинців, які таким чином вийшли з тіні і активізували свою діяльність.

4. Головна причина популярності в Україні творів, що рекламують злочинний та асоціальний спосіб життя (зокрема, і в більшій мірі — серед неповнолітніх), — загальний низький рівень культури в суспільстві. Ситуація, в якій професійний злочинець, вбивця, гвалтівник або зłodій викликає значно більший захват у пересічного громадянина, ніж людина, яка все життя чесно працювала і була гідним членом суспільства, можлива лише за умов тотального безкультур'я, яке ми спостерігаємо в Україні сьогодні.

5. Небезпека, яку створює вільне на сьогодні поширення норм кримінальної субкультури за допомогою як персоніфікованого механізму, так і загального криміногенного впливу на суспільство, не оцінена належним чином ні органами державної влади та правоохоронними структурами, ні суспільством в цілому. Це демонструє відсутність розробленої концепції “інформогенної безпеки” в країні і чіткого плану заходів для обмеження демонстрації низькопробних творів у ЗМІ, які поширюють норми кримінальної субкультури.

